

ex-voto's

getuigen van permanente devotie

Ex-voto's, getuigen van permanente devotie

Korte inhoud

Ex-voto's zijn objecten die uit dank voor genezing of ter afwending van onheil of ziekten door christenen bij de afbeelding van de heilige die de genezing zou moeten bewerkstelligen, de ziekte zou moeten afwenden of bij de heilige die het onheil heeft voorkomen, uit dankbaarheid en devotie worden aangebracht. Gezondheid en voorspoed afdwingen of dank betuigen via een materieel object, maken deel uit van een spirituele ritus, gekruid met een vleugje mystiek. Het gaat om een manueel proces van het (laten) vervaardigen of aanschaffen van de ex-voto, het brengen naar de heiligenlocatie, het gebed ter plaatse, voor het aanbrengen of na het bevestigen van de ex-voto, niet noodzakelijk louter bij de heiligenafbeelding waarbij de ex-voto wordt bevestigd.

Votiefbeelden hebben een universeel karakter. Ze kennen een ruime verspreiding. Het gaat om objecten met een geladen geschiedenis. Het oorsprongsverhaal van ex-voto's maakt duidelijk dat de voorwerpen tijdloos zijn. De hoofdzakelijk bescheiden artefacten zijn bestemd voor alle mensen die op een zelfde geestelijke golflengte bewegen.

Het antwoord op de vraag hoe oud de ex-votocultuur werkelijk is of waar de eerste ex-voto werd geproduceerd, is complex. Ex-voto's behoren tot de wereld van het universeel, immaterieel, cultureel erfgoed, diep in het collectieve geheugen geprent. Ex-voto's spreken een uniforme vormentaal, voor iedereen begrijpelijk.

De installatie met hoofdzakelijk 19de- en 20ste-eeuwse ex-voto's in de bidkapel van het Memling in Sint-Jan - Hospitaalmuseum beoogt een zo authentiek mogelijke opstelling. De intieme en private sfeer eigen aan ex-voto- en kleine devotieruimten, spreekt uit de vormgeving en muurdecoratie. Werken met respect voor het neogotisch concept van de bidruimte is het uitgangspunt.

De collectie ex-voto's is vanaf 30 mei permanent opgesteld in de bidkapel in het broederklooster waar zich ook de apotheek bevindt.

Ex-voto's, getuigen van permanente devotie

door Sibylla Goegebuer, adjunct-conservator Hospitaalmuseum

Volkscultuur & collectiemobiliteit

Het project ex-voto's laat toe de wetenschap van de volkscultuur via de introductie van de studie van (im)materieel erfgoed - in casu ex-voto's - op een museaal verantwoorde manier definitief als onderzoekscluster binnen het wetenschappelijk beleid van het Hospitaalmuseum te introduceren. Het verwerven van de bijzondere collectie ex-voto's van Adriaan en Lidy Schoonens in 2007 gaf aanleiding tot de realisatie van dit punt van de beleidsvisie van het Hospitaalmuseum. De tentoonstelling ex-voto's, getuigen van permanente devotie, betoont discreet eer aan de wetenschap van de volkscultuur met blijvend doeleinde.

Het project mondelinge geschiedenis Zuster verhalen in voorbereiding (registratie van interviews met zusters met een hospitaalverleden van het Klooster van Sint-Jan te Brugge) is een derde project dat bij dit beleidspunt aansluit.

De recent verworven ex-voto's geven een plaats- en tijdgebonden beeld van een stukje levensvisie van een bepaalde groep mensen. Hoe die kijk op de wereld wordt geïnterpreteerd door het museum blijkt uit de opstelling van de objecten en de keuze van tentoonstellingslocatie.

Het fenomeen ex-voto's een plaats geven in het Hospitaalmuseum, op materieel vlak los van de ex-voto's die momenteel in Memling in Sint-Jan en O.-L.-V. ter Potterie worden getoond, op museologisch vlak wel degelijk met elkaar verbonden, draagt bij tot zowel het optimaliseren van collectiemobiliteit, naar inhoud en vorm, als tot het finaal introduceren van volkscultuur in het cultuurhistorisch geïnterpreteerde Hospitaalmuseum.

Ex-voto's, bakens van permanente devotie

Ex-voto's zijn objecten die uit dank voor genezing of ter afwending van onheil of ziekten door christenen bij de afbeelding van de heilige die de genezing zou moeten bewerkstelligen, de ziekte zou moeten afwenden of bij de heilige die het onheil heeft voorkomen, uit dankbaarheid en devotie worden aangebracht. Gezondheid en voorspoed afdwingen of dank betuigen via een materieel object, maken deel uit van een spirituele ritus, gekruid met een vleugje mystiek. Het gaat om een manueel proces van het (laten) vervaardigen of aanschaffen van de ex-voto, het brengen naar de heiligenlocatie, het gebed ter plaatse, voor het aanbrengen of na het bevestigen van de ex-voto, niet noodzakelijk louter bij de heiligenafbeelding waarbij de ex-voto wordt bevestigd. Het komt erop aan de mentale, religieus geïnspireerde houding een visuele - lees duurzame - gestalte te geven. Hoe bewijst de gelovige de gemeenschap waarvan hij of zij deel uitmaakt dat een belofte is geschied? Hoe toont de pelgrim zijn of haar wens tot het bekomen van fysieke of mentale genezing? Zonder verklarende heiligenafbeelding of -sculptuur in de onmiddellijke omgeving van de betreffende ex-voto draagt de ex-voto niet de heilzame werking, de intrinsieke boodschap van belofte, geloof en verering, in zich mee. Gelovige, ex-voto en heilige vormen een ondeelbare visuele en geestelijke drie-eenheid. De gemeenschap waartoe de ex-votocultuur behoort participeert ook zelf aan het bijzonder ritueel dat tijd en locatie overstijgt. Dankzij de gelovige die de ex-voto poneert, komt een sociaal-religieus communicatieproces tot stand dat een transcendente betekenis krijgt.

Votiefbeelden hebben een universeel karakter. Ze kennen een ruime verspreiding. Het gaat om objecten met een geladen geschiedenis. Het oorsprongsverhaal van ex-voto's maakt duidelijk dat de voorwerpen tijdloos zijn. De hoofdzakelijk bescheiden artefacten zijn bestemd voor alle mensen die op een zelfde geestelijke golflengte bewegen.

Het antwoord op de vraag hoe oud de ex-votocultuur werkelijk is of waar de eerste ex-voto werd geproduceerd, is complex. Ex-voto's behoren tot de wereld van het universeel, immaterieel, cultureel erfgoed, diep in het collectieve geheugen geprent. Ex-voto's spreken een uniforme vormtaal, voor iedereen begrijpelijk.

Ex-voto's uit de 19de en 20ste eeuw zijn niet vreemd aan de wereld van de oude votiefbeelden. De traditionele ex-votocultuur evolueert onophoudelijk en lijkt niet veroordeeld tot verdwijnen. Integendeel, tentoonstellingen en het actuele ex-votobeleven tonen aan dat deze devotionele traditie de zin blijft zoeken van het bidden om heil en genezing in combinatie met een materieel aandenken.

Wijbeelden materialiseren de diepmenselijke wens tot transcenderen. Ex-voto's bewerkstelligen een eeuwige herinnering. Bij het verlaten van de sacrale ruimte blijven de ex-voto's ter plaatse. Zij symboliseren duurzaam een heimelijke, soms eenmalige passage van de pelgrim. Zij bannen het efemere karakter van de ontmoeting heilige-pelgrim. Ze overleven de pelgrim en vereeuwigen hem of haar tegelijkertijd.

Ieder locatie met ex-voto's heeft een zeer intiem karakter. Blijken van verwaarlozing zijn eerder zeldzaam. Altijd zijn er herkenningpunten, constanten die de betekenis van de ex-voto's duiden, zonder woorden.

Ex-voto's: een diversiteit aan vormen en materialen

Ex-voto's krijgen allerlei vormen en figuren toebedeeld. Het kunnen speciaal vervaardigde objecten zijn, soms kostbaar, soms niet. Het kunnen bestaande voorwerpen zijn, al dan niet bewerkt. Veelal worden de meer recente ex-voto's als industrieel vervaardigde objecten in massa verkocht.

Eén gegeven blijft constant. Alle votiefbeelden maken door hun verbondenheid met de ziekte, het onheil, procesmatig deel uit van het (manuele) helingsritueel. Op deze manier krijgen de objecten de status van ex-voto. Eigenlijk dragen ze met het verloop van de tijd ook de betekenis van een reliek met zich mee. Net zoals een reliek, is of wordt de materiële ex-voto een mentaal stukje van de gelovige die het object heeft geplaatst. Net zoals een reliek wordt de ex-voto, eenmaal deze is geplaatst bij de heiligenafbeelding in kwestie, door de gelovige, samen met de heilige vereerd en dwingt hij bij de bezoeker van het religieus oord respect en een vorm van samenhorigheidsgevoel af. Het gaat als het ware om een verhaal van 'wonderbaarlijke' communicerende vaten.

Ex-voto's worden vereerd in naam van de heilige voor wie en bij wie de ex-voto is aangebracht. Het duurzaam bekomen van heil en genezing, het uiteindelijke doel van de ex-voto, wordt beoogd. Net zoals bij een reliek verlaat het voorwerp de privésfeer van de oorspronkelijke bezitter om toe te treden tot de gevisualiseerde, religieuze wereld van de gemeenschap. Ex-voto's huizen in een publieke ruimte met een privaatgezicht.

De manier waarop de dingen worden aangebracht speelt niet direct een rol. Liefst zo dicht mogelijk bij de heiligenafbeelding of –sculptuur, daar gaat het om én bijgevolg vrij dicht opeen want iedereen wil in het aanschijn van de heilige vertoeven. Eigenlijk kent de persoon die de ex-voto plaatst zijn of haar persoonlijke identiteit toe aan het object, gekoppeld aan een persoonlijke, specifieke betekenis.

De reliekenstatus wordt op zijn gebeurt getranscendeerd. De ex-voto's incarneren veel meer. Ze krijgen de betekenis van minuscule, onbeweeglijke mensjes, geponeerd in een religieuze, bijna theatrale schatkamersetting.

Net zo rijk als het vormenarsenaal, zijn de materialen waaruit ex-voto's worden gemaakt. Diversiteit is troef. Men treft ex-voto's aan in hout, zilver, verzilverd koper, koper, was, blik, aardewerk, been, steen, bezet met edelstenen, parels, textiel en borduurwerk, als ex-votoschilderij, ...

Wat de afmetingen betreft, er staat geen rem op grootte, afmetingen, omvang.

In de collectie Schoonens meet de kleinste ex-voto 3,30 op 4,40 cm; de grootste 31,3 op 22 cm.

Ex-voto's getuigen van een artisanale of artistieke en vaak industriële savoir-faire. Ze hebben een stedelijk of ruraal karakter. Ze zijn volks; ze zijn burgerlijk.

Revalorisatie sacrale waarde

De installatie met hoofdzakelijk 19de- en 20ste-eeuwse ex-voto's in de bidkapel van het Memling in Sint-Jan – Hospitaalmuseum beoogt een zo authentiek mogelijke opstelling. De intieme en private sfeer eigen aan ex-voto- en kleine devotieruimten, spreekt uit de vormgeving en muurdecoratie. Werken met

respect voor het neogotisch concept van de bidruimte is het uitgangspunt.

Verschillende instellingen houden het stappenplan van het totaalproject in een correcte beweging. Vooraan op de lijst werkzaamheden prijken reinigings- en schilderwerken.

In overleg met de Dienst Monumentenzorg Stad Brugge en Ruimte en Erfgoed, afdeling West-Vlaanderen, gebeurt in 2009-2010 onderzoek naar de oorspronkelijke verflagen in het interieur van de kapel door de Dienst Collectie & Documentatie (Behoud & Beheer) van Musea Brugge. De aanvang 20ste-eeuwse verflagen worden ontdekt.

De houten wand op een van de muren wordt verwijderd.

Eind 2010 worden alle 20ste-eeuwse verflagen van de houten zoldering verwijderd en de oorspronkelijke houtskleur van het dakgewelf wordt hersteld. De neogotische polychromie van de vier muren van de kapel wordt in ere hersteld. Het terugvinden van het figuratieve veelkleurenpatroon, in 1906-1909 uitgevoerd onder leiding van architect Louis Delacenserie (1838-1909), noopt tot het hernemen van de kleurstelling rood – Franse natuursteen imitatie met een rode plint, op basis van de resultaten van het onderzoek van de verflagen. Onder de plint blijven sporen van een decoratie met blauwe gordijnimitatie bewaard. Een blauw geschilderde band met noppen en schaduwlijnen wordt volgens het bestaande sjabloon bescheiden hersteld. De oorspronkelijk 16de-eeuwse kapel met sporen van begin 20ste-eeuwse, vrij intensieve restauraties en polychromie, benutten als permanente tentoonstellingsruimte voor het ex-voto erfgoed, luidt een revalorisatie van de sacrale waarde van het pand in. De kapel ademt gotische romantiek.

Het neogotisch, traditioneel kleurenspeel koppelen aan een hedendaagse opstelling die de wereld van ex-voto's in een originele, authentieke, maar onweerlegbaar museale dimensie plaatst, is geen sinecure.

Het concept sluit volledig aan bij de doelstellingen die door het museum worden beoogd: revaloriseren van de sacrale waarde van het pand aan de hand van een verantwoord en duurzaam concept met een zo authentiek mogelijke installatie van ex-voto's.

Eeuwige sacra conversazione

De votiefbeelden spelen de rol van protagonist in een ritueel vertoon zonder decoratieve hoogmoed. Het bewerkstelligen van een zo waarheidsgetrouw mogelijke ervaring bij de bezoeker, in een sfeer van verstillig, is een belangrijke vereiste in de opstelling. In devotieruimtes met ex-voto's worden de heilige, in de vorm van een heiligenafbeelding of sculptuur, de persoon die ex-voto's geloofsmatig aanbrengt en de ex-voto's op hun beurt, deelachtig aan een vorm van eeuwige sacra conversazione. Bezoekers zijn getuigen van deze 'Never ending story' en lezen de ex-voto's als memorieboekjes.

Er wordt geopteerd voor de plaatsing van een polychrome sculptuur in gips, De opvoeding van Maria getiteld, op het altaar in de bidkappel. Het beeld uit ca. 1900 behoort tot de collectie van het Bruggemuseum-Volkskunde. Qua stijl draagt de sculptuur perfect bij tot de neogotische uitstraling van de bidruimte. Inhoudelijk sluit het thema opvoeding en moederliefde goed aan bij de devotionele leefwereld van de zusters die het Sint-Janshospitaal eeuwenlang hebben bewoond en gediend.

Een nieuwe bestemming voor een 16de-, aanvang 20ste-eeuwse 'petit oratoire'

Een kleine kapel, met begin 16de-eeuwse oorsprong, in 1906-1909 overgeleverd aan een neogotische bouwcampagne en bijna -woede, onder leiding van architect Louis Delacenserie en in de loop van de 20ste eeuw-aanvang 21ste eeuw tot een bijna ondefinieerbare ruimte veranderd, in 2010 een nieuwe bestemming toekennen, is geen eenvoudige zaak. De bidkappel is op architectonisch vlak een bescheiden onderdeel van het oude Sint-Janshospitaal, maar dus ook een beschermd monument. De bidruimte maakt deel uit van het Memling in Sint-Jan - Hospitaalmuseum. Een museale bestemming toekennen aan het geheel lijkt logisch. De bouwhistorische en sacrale waarde van het pand alle eer verlenen die het toekomst, moet de uiteindelijke doelstelling blijven bij ieder projectvoorstel dat zich aandient.

Het verwerven van de diverse collectie ex-voto's in 2007 geeft de perfecte aanleiding tot het op punt zetten van deze doelstelling. De huidige verzameling ex-voto's, tentoongesteld in het Memling in Sint-Jan en O.-L.V. ter Potterie – Hospitaalmuseum wordt opzettelijk niet van de huidige expositielocaties verwijderd. Ex-votos dragen een geschiedenis met zich mee. Tentoonstellingslocatie en object hangen onlosmakelijk samen, worden niet omwille van louter esthetisch genot van hun devotieplaats weggenomen. De ex-voto's, geëxposeerd in het Memling in Sint-Jan – Hospitaalmuseum, hebben hun sacrale lot de rug toegekeerd. Ze zweven als museumobject zonder devote bestemming in de vitrinekast. De votiefbeelden in het O.-L.-V. ter Potterie – Hospitaalmuseum vervullen nog steeds hun vrome beloftes en worden door de zusters van het klooster gekoesterd. De kerk is nog steeds in functie. Dit is van doorslaggevend belang om de devotie te beleven.

Continuïteitsverhaal

Het museum vertelt de eeuwenoude hospitaalgeschiedenis van ziekenzorg, zielzorg en gastvrijheid, vroeger en nu, hier en elders. Dit maatschappelijk relevante verhaal wordt aan de hand van een reflexieve museale praktijk en mede door middel van tijdelijke projecten, op een eigentijdse, interdisciplinaire en grensverleggende manier met het publiek gedeeld.

Het Hospitaalmuseum blijft trouw aan zijn missie. In het verleden gebeurde zorg met de hand en de ziel. Thans zorgt het museum voor de bezoeker op een symbolische manier: met een museologisch verantwoord aanbod aan kunst en cultuurgeschiedenis. De manier van tentoonstellen getuigt van een ononderbroken samenhang. Het museum koestert een eeuwenoud continuïteitsverhaal.

Waren vroeger de zusters van het hospitaal de belangrijkste zorgverleners, dan gebeurt de zorg nu kunstmatig. Geloofswaarden worden getransponeerd in een symbolisch zorgen voor het ideeënerfgoed, het materieel en immaterieel patrimonium.

De permanente opstelling ex-voto's toont een bijzondere vorm van zielzorg, gelaagd door een veelheid aan betekenissen. Het sacrale schouwspel met de ex-voto als protagonist en de bezoeker als antagonist of enthousiaste participant van het devotionele verhaal ontroert ontgensprekelijk.

Meer info | Interviews

Afspraak kan geregeld worden via sarah.bauwens@brugge.be of T +32 50 44 87 08

Beeldmateriaal

> Afbeeldingen kunnen enkel voor promotionele doeleinden ten gunste van deze expositie gedownload worden op volgende link: <http://downloads.brugge.be/musea/exvotos.zip>.

> De persmap kan vanaf 31 mei ook online geraadpleegd worden en teksten kunnen overgenomen worden via www.museabrugge.be

Praktische info

Titel:	Ex-voto's, getuigen van permanente devotie
Locatie:	bidkapel bij apotheek Memling in Sint-Jan, Mariastraat 38, Brugge
Openingsuren:	dagelijks van 9.30 tot 17 uur, gesloten op maandag Wel open op pinkstermaandag
Tickets:	€ 8 (individueel) € 6 [reductie] € 1 (jongeren 6-25 jaar) gratis voor kinderen t/m 5 jaar en inwoners van Brugge incl. toegang OLV-ter-Potterie
Catalogus:	Er wordt een extra editie van het Museumbulletin te koop aangeboden in de Museumshop. (€ 7)
Meer info:	www.museabrugge.be

Verzoek

Wij verzamelen alle mogelijke recensies betreffende onze musea en evenementen. Daarom vragen wij u een kopie van het door u gepubliceerde artikel, of een cd met de desbetreffende uitzending, op te sturen naar Sarah Bauwens, hfd pers & communicatie Musea Brugge, Dijver 12, B- 8000 Brugge.

U kunt de bestanden ook digitaal bezorgen (ftp of url doorgeven) t.a.v. sarah.bauwens@brugge.be

Met dank voor uw medewerking en belangstelling.

